

گذری و نظری بر کتاب املا، نشانه گذاری، ویرایش

اخیراً کتابی زیر عنوان املا، نشانه گذاری و ویرایش، نوشته دکتر خسرو فرشید ورد، استاد قدیمی و نامبردار دانشگاه تهران به وسیله انتشارات صفی عیشاه منتشر شده است. با مروری بر این کتاب کم حجم، لیکن پرمحتوا دریافتم که هنوز در این اقلیم کسانی هستند که از سردرد و اخلاص، به زبان فارسی و فرهنگ دیربای این سرزمین می اندیشند و با تکیه بر رسم الخط فارسی بر اساس زبان شناسی و دستور جدید، بر پر کردن خلاءها و از میان بردن خطرهایی که متوجه خط و زبان فارسی است همّت می گمارند.

در خلال سطور این نوشته، صراحت و تندی یک اندیشمند دلسوخته و نگران از مواضعی که این همه ناهماهنگی و نابسامانی را در رسم الخط فارسی به بار آورده است، دیده می شود. اعتقاد او به برنامه ریزی در ادبیات، تدوین یک شیوه درست برای تحقیق به منظور جبران عقب ماندگی های علمی و ناهنجاری هایی که در نگارش امروز راه یافته است، حساسیت شدید وی در برابر سره نویسی، وضع اصطلاحات غلط، شیوه ترجمه و نحوه تعلیم زبان به اهل زبان و خارجیان و نیز پیکار راستین با نظریه یکسان کردن خط، شواهدی است آشکار بر این طرز تفکر.

زبان فارسی میراث گرانبهای گویندگان بزرگی چون رودکی، فردوسی، سنائی، مسعود سعد، عطار، مولوی، سعدی و حافظ و نویسندگان و اندیشمندانی همچون

بیهقی، غزالی، عنصرالمعالی قابوس، خواجه نظام‌الملک و صدها عارف، گوینده و متفکر دیگر است که بر عرصهٔ ادب و فرهنگ ایرانی و اسلامی ما روشنی تابانده و این زبان را به پایگاهی بلند و جایگاهی ارجمند رسانیده‌اند. دریغ است اگر آن را نستاییم و نپیراییم و با حفظ اصالت‌ها، زدودن ناخالصی‌ها و برافزودن مفاهیم تازهٔ متناسب با طبیعت زبان فارسی، در برابر هجوم اصطلاحات علمی و فنی ناشی از گسترش برق‌آسای دانش و فنون جدید، به دست نسل حال و آینده نسپاریم.

در شرایط حسّاس امروز جای آن است که بلندپایگان مراکز دانشگاهی، آموزش و پرورش و فرهنگستان، خطر آشکار حاکمیت سلیقه‌های شخصی را در جعل لغات و اصطلاحات و اعمال شیوه‌های نسنجیده و نامتعادل نگارش بنگرند و با دعوت صادقانه از اهل زبان بویژه زبان‌شناسان و دستوردانان و استادان و پژوهشگران باتجربه و دردآشنا، به این ناهنجاری و ناهماهنگی خاتمه دهند، تا برکنار از هر حبّ و بغض و گروه‌گرایی و دور از غوغای تعصب سره‌نویسی و عرب‌مآبی و تنها به انگیزهٔ ایفای رسالتی راستین در حفظ یکپارچگی و انسجام هرچه بیشتر این زبان فاخر، ضوابط و ملاک‌های درستی در املاّی فارسی، وضع لغات و اصطلاحات علمی و فنی، شیوهٔ ترجمه، نحوهٔ تعلیم به اهل زبان و خارجیان تعیین و تدوین کنند و اجازه ندهند که جز از رهگذر مراجع ذیصلاح و منابع مطمئن، فرد یا سازمانی به جعل لغت و اصطلاح پردازد. و به موازات آن باید ترتیبی داده شود که لغات و اصطلاحات نامتناسب و ناهماهنگ با طبیعت زبان فارسی که به نابایستگی وارد حریم زبان فارسی شده است و کاربرد عام یافته است تعیین شود و با دلایل متقن و به صورت فراگیر به آگاهی مردم برسد.

امروز در پهنهٔ ایرانزمین هیچ یک از سازمان‌های آموزشی، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، نظام آموزش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، سازمان‌های اداری (بخش‌های دولتی و خصوصی)، دانش‌پژوهان و محققان، سازمان‌های انتشاراتی و ویراستاران، جراید و مراکز نشر خبر، پیرو یک نظام هماهنگ و بایسته در نگارش فارسی نیست و هرکدام برای خود سلیقه‌ای - آن هم نه ثابت - به کار می‌گیرد یا از شیوهٔ نسنجیده و غیر علمی پیروی می‌کند.

یکی از دشواری‌های نگارش امروز - که سردرگمی بسیار آزرده است - نحوهٔ نگارش کلمات مرکّب و کلمات همراه با پاره کلمه یعنی پیشوند، پسوند و میانوند است. هیچ دبیر، آموزگار یا استادی در سرتاسر این کشور نیست که با خیال راحت از نوشتن و

آموختن، راه درستی دنبال کند، یا در تصحیح اوراق امتحانی با اطمینان نوشته دانش آموز یا دانشجو را ارزشیابی کنند، تا چه رسد به سازمان‌های اداری و مردم کم‌سواد.

نگارنده که سال‌هاست بر اثر نیاز سازمان‌های دولتی و بخش خصوصی آموزش و نگارش فارسی و گزارش‌نویسی را در آن مراکز برعهده دارد، به خوبی دریافته است که یک تشنگی و نیاز اجتناب‌ناپذیر برای رهایی از این بن‌بست وجود دارد، بویژه در سازمان‌هایی که نگارش آنها کامپیوتری است و حافظه کامپیوترها شیوه‌های نگارش را بایگانی می‌کند و در موارد لازم بکار می‌گیرد. حقیقتاً چه باید کرد و چه نباید کرد؟ «می» و «ب» را باید پیوسته نوشت یا ناپیوسته و ضابطه دقیق فصل و وصل چیست؟ شیوه درست نگارش همزه و کلمات مرکب چیست؟ تبار ایرانی «در خانه» را «درب» بنویسد و خم هم به آبرو نیاورد یا به پیروی از رودکی و فردوسی و سعدی و حافظ و بیهقی و غزالی و دهخدا و معین و بهمنیار «در» بنویسد و لذت برد؟

از آنجا که هدف، نجات زبان فارسی از هر نوع آشفستگی و نابسامانی و تقویت آن در مواجهه با ورود هزاران اصطلاح و لغت علمی و فنی است، نگارنده عقیده دارد که برای رسیدن به این هدف یک اقدام فوری و یک تصمیم جدی و اساسی لازم است. آنچه هم‌اکنون فوریت و اولویت دارد این است که:

۱. وزارت آموزش و پرورش با صدور بخشنامه معلمان کشور را آگاه کند که پیوسته نوشتن «ها»، «می»، «ب» و «است» غلط نیست و چون دانش‌آموزان به این شیوه تا حدودی عادت کرده‌اند، هر دو صورت پیوسته و ناپیوسته را بپذیرند و در آموزش زبان و هنگام تصحیح اوراق امتحانی این توصیه را رعایت کنند.

۲. مراکز نشر و ویراستاران، مؤلفان و مترجمان را آزاد گذارند که یکی از دو صورت پیوسته و ناپیوسته را برگزینند و سلیقه خود را بر آنها تحمیل نکنند.

۳. وزارت آموزش و پرورش این اعتقاد را در تهیه و تدوین کنندگان کتاب‌های درسی ایجاد و تقویت کند که در نگارش متون درسی رسم‌الخط علمی‌تر و دقیق‌تری را بکار گیرند.

دکتر فرشید ورد در صفحه ۷ کتاب، زیر عنوان «چند پیشنهاد دیگر» این ضرورت را یادآور شده است.

اما در مورد اتخاذ یک تصمیم جدی و اساسی در جهت نجات زبان فارسی از اعمال سلیقه‌های غیرعلمی بهترین راه این است که در یک فرصت زمان‌بندی شده

پژوهش‌های علمی برای نوشتن یک املائی دقیق به وسیله متخصصان زبان‌شناسی و اهل زبان انجام شود و دور از شتابزدگی و تعصب روی موارد اختلاف، بحث علمی صورت پذیرد و راه‌حل منطقی توصیه شود.

دکتر فرشید ورد در صفحه ۶ کتاب، پژوهش‌هایی را که باید صورت گیرد طبقه‌بندی کرده است. آنچه در این طبقه‌بندی جلب نظر می‌کند:

- تحقیقات آواشناختی و دستوری مربوط به املائی فارسی از قبیل:

- پژوهش دربارهٔ مرز کلمه و کلمات مشتق و مرکب فارسی و املائی آنها؛
- تحقیق دربارهٔ واج‌ها و اصوات زبان فارسی و بررسی مطابقت اصل ملفوظ با مکتوب؛

● پژوهش دربارهٔ برخورد مصوت‌ها و جنبه‌های املائی آنها و...

سعی مشکور استاد در این اثر متوجه نکات زیر است:

- رعایت استقلال دستوری و املائی کلمات.

- نوشتن کلمات پیشوندی و پسوندی و چگونگی به وجود آمدن صامت‌های میانجی

در کلمات مرکب و پسوندی؛

- نوشتن کلمات مرکب و موارد جدانویسی اجزای کلمات مرکب و پیوسته نوشتن

آنها؛

- نوشتن «را»، «تر» و «ترین»، «ها»، «می»، «چه» و «که»، «ب»، «بی»، «این»، «ی» نکره،

«فعل‌های متصل»، «ست»؛

- حروف عربی در کلمات فارسی؛

- شیوه نوشتن همزه عربی و فرنگی در فارسی؛

- نوشتن «الف عربی» و «ة» عربی و تنوین در فارسی و نیز جمله‌های کامل و گروه‌های

عربی؛

- املائی کلمات فرنگی و غیر فارسی و غیر عربی؛

- نوشتن واو معدوله؛

- حذف حروف، ضوابط و حرکات در خط فارسی؛

- حذف و ابدال؛

- املائی کلمات کوتاه؛

- ملاحظات تاریخی دربارهٔ خط فارسی؛

- توضیحاتی دربارهٔ رسم الخط رایج کنونی و توضیح درباب قواعد املائی مورد نظر استاد؛

- نبرد با همزهٔ فارسی؛

- تحمیل قواعد [غیر] علمی به نام «یکسان کردن خط»؛

- تحمیل قواعد غلط از راه مراجع دولتی؛

- بحثی دربارهٔ خط و تغییر خط؛

- نشانه‌گذاری و ویرایش.

این همه مطلب در یک کتاب ۹۲ صفحه‌یی نشان دهندهٔ بصیرت و اشراف ایشان است بر دانش زبان‌شناسی و دستور زبان و علاقهٔ زایدالوصف به استواری اساس این زبان برومند که نباید گذاشت که از باد و باران گزند ببند.

دکتر مهدی ماحوزی

